

Мирослава Черноусько

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД І СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Myroslava Chornousko

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

PROSECUTOR SUPERVISION AND JUDICIAL CONTROL AS REMEDIES TO IMPLEMENT LEGALITY OF PRE-TRIAL INVESTIGATION

The paper researches some issues of prosecutor supervision over pre-trial investigation in procedural guidance format and judicial control in the aspect of reformation of Ukrainian criminal justice system. Main specifics and priorities in activity of a prosecutor and investigating judge have been outlined. The subject of the study are the problems related to effectiveness on the pre-trial investigation. Based on the analysis of the current legislation, views of Ukrainian lawyers, some legislative initiatives, law enforcement activities and statistical data in this area common and different features of these institutes have been identified. The subject of this research was elaborated in the context of powers, procedural status, order of a prosecutor and judge appointment, objects of their procedural activities and common purpose. The author explored practice of implementation of procedural powers of prosecutors and investigative judges in Ukraine and overseas countries. The analysis of theoretical approaches and law enforcement trends allowed to develop suggestions for improvement of criminal legislation and procedural theory.

Key words: pre-trial investigation, prosecutor supervision, procedural guidance, judicial control, criminal proceeding

Вступ Як слушно зазначає В.К. Звірбуль, юридична наука систематизує та викладає знання про прокурорський нагляд, пояснює процеси і явища, що виникають у ході його практичного здійснення, докладає зусиль до прогнозування його розвитку¹. Особливої значущості такий підхід до її розуміння набуває в умовах розбудови правової держави, що супроводжується поточним реформуванням системи кримінальної юстиції, відкриваючи перед сучасниками можливість коригувати наявні та торувати нові шляхи розвитку інституту прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у межах конкретного кримінального провадження (себто, здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням). Чільне місце в цьому дискурсі посідає питання взаємодії та співвідношення прокурорського нагляду, в контексті здійснюваних прокурором повноважень, з іншими процесуальними інститутами, покликаними сприяти повноцінній реалізації завдань кримінального провадження. Не становить винятку й інститут судового контролю, адже в процесі вирішення суспільного конфлікту, як предмета розгляду кримінального провадження, прокурор і суд постають ланками активної співпраці у напрямку запобігання порушенням законності в рамках останнього, в тому числі – забезпечення прав його учасників та виконання уповноваженими суб'єктами обов'язків, що кореспондують їм. Тим не менш, досліджувані інститути мають як спільні, так і відмінні риси, що підлягають врахуванню при їх співвідношенні з метою встановлення ролі, рівня та якості впливу на досудове розслідування.

Ступінь розробленості проблематики. Вивітленню окремих аспектів даного питання приділяли увагу такі правники, як А.П. Бегма, І.Н. Грабець, М.В. Джига, В.К. Звірбуль, С.Г.

¹ Звірбуль, В.К. (1972). Роль юридической науки в развитии и совершенствовании прокурорского надзора. *Вопросы прокурорского надзора*, 1, 75.

Мищенко, Н.П. Сиза, О.Ю. Татаров, А.Р. Туманянц, О.Г. Яновська та інші. Проте, результати наявних на сьогодні досліджень у зазначеній площині не можна вважати остаточними з урахуванням невинного якісного оновлення системи кримінальної юстиції України та з огляду на значний ступінь динамічності законотворчості й правозастосування у межах означених інститутів. Розглядаючи досліджувані механізми у світлі загальних засад кримінального провадження, слід підкреслити, що обидва з них покликані забезпечити реалізацію зазначених з тим, аби повною мірою гарантувати належне вирішення завдань кримінального провадження, що становить особливий суспільний та науковий інтерес в умовах реформування системи кримінальної юстиції України, чим зумовлює *актуальність* окресленої тематики. За таких обставин, зміщення формальних та ціннісних центрів тяжіння в українському кримінальному процесі зобов'язує до з'ясування спільного та відмінного у функціонуванні прокурорського нагляду та судового контролю на стадії досудового розслідування у розрізі викликів та завдань, що стоять перед суб'єктами їх здійснення, виявлення теоретичних та правозастосовних проблем та внесення пропозицій щодо їх вирішення, що і складає основну *мету* даної статті.

Виклад основного матеріалу. Поділяючи думку І.Н. Грабця про компенсаторний характер діяльності прокуратури в контексті обмеженості можливостей суду при вирішенні правових конфліктів¹, зазначимо, що вірність наведеного погляду підтверджують як норми чинного КПК, так і правозастосовні показники. Так, дані офіційної статистики промовисто свідчать про високопродуктивну взаємодію цих інститутів у напрямку утвердження процесуальних прав осіб-учасників кримінального провадження, а також забезпечення законного процесуального впливу на хід досудового розслідування. До прикладу, за 6 місяців 2015 року прокурорами було дано 113 061 письмову вказівку, подано 25 778 клопотань про застосування запобіжних заходів, з яких у 1 420 випадках слідчим суддею відмовлено у задоволенні; взято участь у 5 652 розглядах скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора (у 1 891 випадку скарги було задоволено)². В контексті сказаного виправданим є погляд українських процесуалістів на право оскарження як одну з найважливіших гарантій їх захисту³. Втім, як стверджують слідчі судді, при реалізації такої гарантії учасники провадження часом є необачними у викладі своїх процесуальних вимог, за рахунок чого унеможливується не лише задоволення вимог скажника, але й розгляд предмету скарги по суті⁴. Відтак, гостро постає й питання побудови законотворчої діяльності на рівні, що відповідає буденним запитам системи кримінальної юстиції та суспільства в частині забезпечення ефективного функціонування першої та захисту інтересів останнього. У цьому розумінні, далекою від конструктивної видається пропозиція щодо надання права оскарження дій слідчого і прокурора свідкам, поряд з учасниками процесу, уповноваженими на це тепер⁵. На наш погляд, права свідка, як особи процесуально незаінтересованої і позбавленої потреби активного реагування на дії компетентних органів у процесі розслідування, мають залишатися у нинішніх межах, що є достатніми для забезпечення його конституційних прав.

Не породжують зауважень погляди українських вчених, які зазначають про те, що як наглядова діяльність прокурора, так і контрольна діяльність слідчого судді складають зміст системи кримінальної юстиції⁶. Таким чином, належність до системи кримінальної юстиції постає однією зі

¹ Грабець, І.Н. (2014). Представницькі повноваження прокурора щодо усунення наслідків адміністративних корупційних правопорушень. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*, 2, 22.

² *Звіт про роботу прокурора за 6 місяців 2015 р. 2015* (Генеральна прокуратура України). *Офіційний інтернет-портал Генеральної прокуратури України*. <http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112167&libid=100820&c=edit&_c=fo> (2015, серпень, 19).

³ Яновська, О.Г. (2013). Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*, 2, 12.

⁴ Беляєва, К. Слідчі судді вказали на помилки захисників, які унеможливають розгляд клопотань Закон і бізнес, 32. <http://zib.com.ua/ua/117933/slidchi_suddi_vkazali_na_pomilki_advokativ_yaki_unemozhlivly.html> (2015, серпень, 19).

⁵ *Проект Закону України Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо окремих питань досудового розслідування) 2015* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=55993> (2015, серпень, 19).

⁶ Мищенко, С.Г. (2011). *Роль кримінальної юстиції в протидії злочинності*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук: спеціальність 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 7-8.

спільних ознак досліджуваних інститутів, що вкотре свідчить про єдиновекторну спрямованість процесуальної діяльності цих суб'єктів на абсолютне досягнення законних результатів при виконанні завдань кримінального провадження. Будучи належними до різних підсистем, прокурор-процесуальний керівник та слідчий суддя при ухваленні рішень керуються подібними професійними мотивами, зумовленими примусовим характером кримінального процесу, високим ступенем ризику надмірного втручання у приватне життя людини та тимчасового обмеження її конституційних прав і свобод, а у зв'язку з цим – специфічним правовим регулюванням. Відтак, «атака» ймовірних порушень закону, або тих, що вже мали місце, відбувається з різних вогневих точок, але в одному напрямку, оскільки діяльність обох суб'єктів спрямована на досягнення спільної мети із забезпечення законності досудового розслідування, гарантування прав учасників кримінального провадження та, в кінцевому підсумку, виконання завдань кримінального провадження, у тому числі – підготовку до вирішення вже на стадії судового розгляду питання про винуватість або невинуватість, проте за допомогою різних передбачених законом способів і послуговуючись різними законними засобами. При цьому як прокурор, так і слідчий суддя здійснюють протидію злочинності, запобігаючи вчиненню нових злочинів однією особою, а також уповноваженими суб'єктами під час розслідування кримінального провадження. Важливою у цьому контексті видається і можливість окремих учасників провадження з метою недопущення порушення або поновлення вже порушених прав безпосередньо звернутися як до прокурора, так і до слідчого судді. А.П. Бегма веде мову про владно-розпорядчий характер наглядових повноважень прокурора, мотивуючи це твердження обов'язковістю виконання вказівок останнього¹. З огляду на таке, цілком логічно говорити і про владно-розпорядчий характер повноважень та, зрештою, рішень слідчого судді, що становить спільну ознаку для прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва і судового контролю. Водночас, варто погодитися з українськими процесуалістами, які обстоюють позицію про належність слідчого судді до кола суб'єктів доказування². Слід відзначити, що аналіз норм чинного КПК України абсолютно переконливо свідчить про належність до їх числа і прокурора-процесуального керівника, позаяк невід'ємною складовою діяльності обох суб'єктів є перевірка та оцінка матеріалів кримінального провадження на предмет їх доказової спроможності в контексті ухвалення під час досудового розслідування проміжних процесуальних рішень, а для прокурора – також затвердження або складання обвинувального акту як підсумкового документа за результатами розслідування.

При цьому А.Р. Туманянц слушно вказує на те, що під час здійснення судового контролю не вирішується питання про винуватість чи невинуватість³. Враховуючи наведене, перелік спільних ознак досліджуваних нами інститутів можна доповнити тим, що в рамках жодного із них дане питання суб'єктами не вирішується. Тим не менш, якщо на стадії досудового розслідування слідчий суддя висловлює своє внутрішнє переконання стосовно цього лише опосередковано, приймаючи рішення про застосування заходів примусу, беручи до уваги ймовірні ризики, настання яких може бути спричинено поведінкою учасників кримінального провадження, то прокурор таку можливість має ще й при складенні або затвердженні обвинувального акту, хоча і не під час участі у розгляді клопотань слідчим суддею. Однак, складно погодитися з критикою усталеного у законодавстві України та ряду іноземних держав (ФРН, Литви, Грузії та ін.) підходу стосовно звернення слідчого до слідчого судді, опосередкованого погодженням з прокурором⁴. На тлі сучасного правозастосування відсутні достатні підстави стверджувати про необхідність надання слідчим можливості безпосереднього звернення до слідчого судді. Наразі така точка зору може ґрунтуватися винятково на наявності проблем організаційного, формального характеру, які до певної міри ускладнюють процес звернення до суду з точки зору оперативності. Це, передусім, пов'язано з

¹ Бегма, А.П. (2011). *Прокурор як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук: спеціальність 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 11-12.

² Сиза, Н.П. (2012). Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України. *Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право"*. <<http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12snpkpu.pdf>> (2015, серпень, 19).

³ Туманянц, А.Р. (2000). *Контрольні функції суду у сфері кримінального судочинства*. Харків: Основа, 20.

⁴ Туманянц, А.Р. (2000). *Контрольні функції суду у сфері кримінального судочинства*. Харків: Основа, 30.

об'єктивними факторами, як-от значним навантаженням на слідчих суддів та недостатністю їх штату. Так, результати проведеного нами опитування прокурорів-процесуальних керівників демонструють, що нині обсяг необгрунтованих клопотань слідчих щодо передбачених законом процесуальних питань сягає, а подекуди й перевищує 40%, у зв'язку з чим діяльність прокурора з погодження клопотань слідчих виступає необхідним фільтрувальним механізмом, що забезпечує недопущення перенасичення судової системи клопотаннями, які не відповідають ані законодавчим вимогам, ані дійсним обставинам провадження. Разом з цим, необхідним на сьогодні є збільшення питомої ваги слідчих суддів у місцевих судах загальної юрисдикції. Такий крок дозволить забезпечити належну реалізацію норм КПК в частині доступу до слідчого судді, з яким у переважній більшості прокурорів трапляються проблеми. Отже, існування двох контрольно-наглядових важелів на досудовому розслідуванні у вигляді судового контролю та прокурорського нагляду за додержанням законів, дасть змогу очистити кримінальне провадження від сторонніх нашарувань, які здатні порушити дотримання процесуальної форми, а також звести нанівець відповідність провадження та ухвалюваних у ньому рішень загальним засадам кримінального провадження, що зрештою сприяє гарантуванню прав його учасників та ухваленню справедливого рішення за результатами досудового розслідування та/або судового розгляду. Не викликає сумнівів і той факт, що обидва зазначені є двома самостійними формами державної діяльності¹, що одночасно підкреслює їх окремішність та теоретично виступає їх спільною ознакою. Крім того, як прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, так і діяльність слідчого судді зі здійснення судового контролю є гарантіями додержання законності на стадії досудового розслідування кримінального провадження в контексті дотримання прав його учасників, законності, обгрунтованості та доцільності ухвалення процесуальних рішень та, загалом, забезпечення його нормального перебігу, що передбачає абсолютне виконання визначених законом загальних засад останнього. На цій підставі цілком логічно виглядає пропозиція відносно внесення правок до ст. 7 КПК України та доповнення її ч. 3 наступного змісту: «Гарантіями реалізації засад, визначених ч. 1, є здійснення уповноваженими суб'єктами прокурорського нагляду та судового контролю», що зміцнило б позиції окреслених на законодавчому рівні.

Що стосується дослідження відмінностей названих інститутів, то, перш за все, слід вести мову про різницю між суб'єктами, їх процесуальним статусом, порядком покладення на них відповідних прав та обов'язків у рамках того чи іншого кримінального провадження, обсягом та особливостями реалізації останніх, а крім того – предметом нагляду та контролю відповідно. Так, приміром, законодавець стоїть на позиціях визначення слідчого судді автоматизованою системою документообігу суду, тоді як прокурор, згідно з ч. 1 ст. 37 КПК України, визначається керівником відповідного органу прокуратури². Між тим, такий підхід, зважаючи на його хибність, підлягає критичному осмисленню науковою спільнотою у контексті існування вагомого впливу людського фактора. Натомість, доцільною є автоматизація визначення прокурорів, аналогічно з порядком, передбаченим у межах судової системи. Звісна річ, система мусить конструюватися таким чином, аби доступною була функція врахування стажу та спеціалізації прокурора, його навантаження, а також можливість обладнання системою забезпечення безпеки від незаконного втручання. Поряд з цим, слід зауважити, що істотна відмінність у правових статусах даних суб'єктів полягає в тому, що прокурор діє у процесі на засадах принципу незмінності, а от слідчий суддя – навпаки, що цілком логічно з точки зору повноти, всебічності та об'єктивності судового розгляду. Відповідно до КПК України, на слідчого покладається обов'язок обгрунтувати доцільність прийнятого ними рішення. Таким чином, у законодавчому розрізі проведено певну градацію, за якою предметом прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням є перевірка законності та обгрунтованості дій слідчого, натомість у межах судового контролю перевіряється процесуальна діяльність сторони обвинувачення взагалі. При цьому, об'єктом перевірки в обох випадках є рішення, дії чи бездіяльність. Говорячи про межі прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням та судового контролю потрібно зазначити,

¹ Толочко, Я.М. (2007). *Прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні злочинів проти довілля*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук: спеціальність 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 16-17.

² *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012* (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 37, 1370.

що з формальної точки зору межі і того, й іншого визначаються предметом клопотання або скарги. Однак, з позиції змісту, межі впливу судового контролю є вужчими, адже прийняття рішення обумовлюється лише фактами, викладеними у клопотанні/скарзі, слідчий суддя, позбавлений можливості поглиблено дослідити обставини провадження, і при ухваленні рішення керується доводами сторони, яка звернулася. Іншими словами, відповідь слідчого судді на «запит» сторони у вигляді скарги/клопотання є ствердною, якщо порушення мало місце або є підстави виконати процесуальну дію, про яку просять. Цим самим слідчий суддя дає змогу продовжити/припинити ту чи іншу процесуальну ініціативу іншим суб'єктам. Керуючись тим-таки представленими слідчим фактами при ухваленні рішення, прокурор у межах законних повноважень вправі спрямовувати хід розслідування й самостійно, не покладаючись у цьому винятково на інших суб'єктів, наприклад, шляхом ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій та участі в них. Наведене дозволяє дійти висновку про те, що слідчий суддя спрямовує досудове розслідування опосередковано – прийняттям певного рішення, тоді як прокурор, будучи більш наближеним до реалій розслідування і наділеним спеціальним обсягом повноважень спрямовуючий вплив здійснює безпосередньо. У переважній більшості випадків прокурор діє не лише на власний розсуд, але й за власною ініціативою, тобто для здійснення наглядового акту достатньо наявності фактичної підстави, натомість для акту судового контролю необхідною є формальна підстава у вигляді клопотання чи скарги. Викладене обґрунтовує доктринальну позицію щодо визначальної ролі активної участі прокурора у провадженні слідчих дій¹ для успішного розвитку досудового розслідування в дусі забезпечення прав його учасників. Під кутом зору співвідношення «сфер впливу» прокурора та слідчого судді, варто констатувати, що останній, будучи позбавленим можливості прямо брати участь у слідчій дії або провадити її особисто (що саме по собі адекватно вписується в механізм сучасного кримінального процесу, не потребуючи зміни чи перегляду цього порядку), здатний реагувати на ті чи інші порушення здебільшого постфактум. Попри це, висловлена в науці кримінального процесу думка про класифікацію рішень слідчого судді² передбачає, що за своїм характером і призначенням судовий контроль здійснюється у двох напрямках – попереджувальному (санкціонування) і подальшому (розгляд скарг). Разом з тим, логічно припускати, що, з огляду на комплекс відведених йому повноважень, саме прокуророві належить перевага у забезпеченні законності будь-яких процесуальних дій, адже першочергово саме цей суб'єкт опрацьовує відповідне клопотання слідчого на предмет достатності підстав його задоволення, крім того вже після отримання позитивної ухвали суду саме на прокурора покладається обов'язок наглядати за законністю дій уповноважених посадових осіб. Така розстановка акцентів дозволяє наполягти на тому, що прокурор у даному разі не тільки наділяється ширшими повноваженнями, але й разом з ними набуває вищого рівня відповідальності. Слід звернути увагу на те, що від якості здійснення повноважень обома суб'єктами залежить ефективність досудового розслідування в цілому та, зокрема, функціонування системи слідчих дій, що відбувається через значний перелік та суттєву специфіку процесуальних рішень, ухвалення яких на даній стадії відводиться прокурору та слідчому судді і які постають біфуркаційними точками для подальшого розвитку розслідування. У цьому дискурсі зазначене дає підстави говорити про однорідність наслідків рішень прокурора та слідчого судді, спрямованість їхньої діяльності на перетворення дійсності досудового розслідування, шляхом прийняття того чи іншого рішення, обов'язкового до виконання у кримінальному провадженні. Об'єктивно з аналізу законодавства випливає, що прокурорський нагляд є первинним, а судовий контроль – вторинним, тобто один передує іншому. Виступаючи своєрідним процесуальним фільтром, прокурорський нагляд є ядром досудового розслідування. При цьому, судовий контроль по відношенню до нього є механізмом допоміжного характеру, перебираючи на себе залишкові, хоча і не менш вагомі, повноваження. У свою чергу, кримінальні процесуальні відносини, що виникають як у зв'язку зі здійсненням прокурорського нагляду за додержанням законів на стадії досудового розслідування у

¹ Струць, О.А. (2009). *Законність та обґрунтованість проведення слідчих дій як гарантія прав і свобод учасників кримінального судочинства*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук: спеціальність 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 13.

² Чорнобук, В.І. (2007). *Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук: спеціальність 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Одеса, 7.

конкретному провадженні, так і в контексті реалізації судового контролю у вигляді санкціонування окремих процесуальних рішень слідчого та/або прокурора, загальним об'єктом мають з'ясування фактичних обставин, їх правову оцінку. Так, у першому випадку прокурор самостійно, керуючись нормами чинного законодавства, наявним обсягом матеріалів провадження, оперативної інформації, доходить висновку про відповідність того чи іншого процесуального рішення критеріям законності, обґрунтованості та процесуальної доцільності прийнятого або такого, що потенційно прийматиметься слідчим або ним особисто. У другому ж випадку вже слідчий суддя, оперуючи даними, поданими слідчим/прокурором на підтвердження обставин, що обґрунтовуватимуть оптимальне, з їхньої точки зору, процесуальне рішення суду, здійснює їх аналіз з погляду факту та права, після чого, керуючись найбільш працездатними з них, доходить висновку про дійсні фактичні обставини, законність і обґрунтованість пропонованого рішення та ухвалює таке рішення, що відповідатиме поточній ситуації розслідування. Що стосується спеціального об'єкту, то ним у обох випадках виступає конкретний результат процесуальної поведінки прокурора та слідчого судді у вигляді прийнятого рішення. Втім, такий об'єкт для вказаних суб'єктів є спільним лише за метою, тим часом, істотна відмінність полягає у способі оформлення таких результатів: якщо слідчий суддя постановляє ухвалу, то прокурор своє рішення втілює або у письмовій вказівці, або шляхом вчинення дій, що свідчать про прийняття відповідного рішення. Певний інтерес становить і те, що рішення обох суб'єктів ухвалюються в умовах ризику, при чому якщо слідчий суддя перебуває лише під впливом процесуального ризику, то для діяльності прокурора властиві і процесуальний, і тактичний ризику, що так чи інакше скеровує діяльність обох вказаних суб'єктів. Більше того, як рішення прокурора, так і рішення слідчого судді підлягають оскарженню, яке, втім, не зупиняє їхнього виконання.

Дослідження окремих процесуальних норм та результатів правозастосовної діяльності наводить на думку про те, що прокурорський нагляд і судовий контроль в одних випадках є структурами однорівневими (коли для дотримання процесуальної форми необхідним у одному разі є рішення прокурора, а в іншому – рішення слідчого судді), тоді як у інших судовий контроль хоч і не припиняє здійснення дій, орієнтованих на досягнення єдиної мети з прокурорським наглядом, однак переходить на вищий рівень (йдеться про оскарження процесуальних рішень, дій, бездіяльності слідчого або прокурора), що засвідчують і норми чинного кримінального процесуального законодавства. У частині виникнення окреслених процесуальних відносин, варто зазначити, що тоді як прокурорсько-наглядів беруть свій початок з моменту початку досудового розслідування в розумінні КПК (з урахуванням призначення прокурора процесуальним керівником у конкретному кримінальному провадженні), то до моменту виникнення у цьому провадженні відносин судового контролю проходить певний період часу допоки до суду звернеться хтось із учасників провадження, або у слідчого/прокурора виникне потреба погодити певне процесуальне рішення. Умовно кажучи, якщо початок прокурорського нагляду у провадженні залежить від одноразового поведінкового акта уповноваженої особи (після чого такому нагляду підлягають усі наступні рішення/дії/бездіяльність), то відносини судового контролю вимагають для свого початку додаткових актів у вигляді заявлення клопотань. Між тим, українське законодавство передбачає виняток із такого загального правила. Йдеться про загальний обов'язок слідчого судді щодо захисту прав людини, встановлений ст. 206 КПК. Ця норма дещо споріднює ініціативні за своєю природою вияви прокурорського нагляду з судовим контролем. Попри це, ми схильні вважати, що наведена, радше, уподібнює судовий контроль до прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування узагалі, а не під час конкретного кримінального провадження (у формі процесуального керівництва). На підставі наведеного, цілком очевидним видається той факт, що прокурорський нагляд у конкретному кримінальному провадженні та судовий контроль у ньому є взаємопов'язаними та взаємообумовленими, хоча, безперечно, мають, як мінімум, окреслені вище змістовні та формальні відмінності. Досліджуючи співвідношення прокурорського процесуального керівництва та судового контролю, зауважимо, що нам імпонує ідея, висловлена Г.В. Юрковою щодо необхідності побудови правовідносин прокуратури і суду на основі системи стримувань і противаг¹. На наш погляд, така точка зору доволі повно відображає потреби кримінального

¹ Юркова, Г.В. (2001). *Реалізація завдань швидкого і повного розкриття злочину в досудових стадіях*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук: спеціальність 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 6.

провадження щодо забезпечення реалізації засад кримінального провадження, гарантування прав і свобод його учасників, належного виконання обов'язків уповноваженими особами, в тому числі – здійснення ними повного, всебічного, об'єктивного досудового розслідування з дотриманням установленної законом процесуальної форми. Водночас, запропонований поділ напрямків взаємовідносин між цими органами та їхніми посадовими особами (йдеться про вплив судів на наглядову діяльність та взаємодію прокуратури й судів при реалізації спільних завдань) постає досить умовним. Ми дотримуємося думки про те, що здійснення прокурорського нагляду та судового контролю під час проведення досудового розслідування, безумовно, відбувається на рівні взаємодії. При цьому вплив, не відокремлюючись від останньої, охоплюється нею, оскільки і прокурор, і слідчий суддя у даному разі виконують спільне завдання із забезпечення законності досудового кримінального процесу, однак слідчий суддя в межах покладених на нього повноважень додатково здатний скеровувати подальшу діяльність прокурора у певному напрямку. У цьому сенсі прокурор уповноважений факультативно впливати на подальший хід розслідування, шляхом оскарження рішень слідчого судді в порядку, визначеному законом. Водночас, варто підкреслити, що результат дій прокурора та його подальші процесуальні кроки залежать від заключного рішення слідчого судді, яким він може або задовольнити клопотання, або відмовити у його задоволенні. О. Шпак цілком слушно вказує на належне правове забезпечення процесуальної діяльності прокурора як одну з передумов її ефективності¹. З урахуванням цієї обставини, ми схильні вважати за доцільне вдосконалення окремих норм кримінального процесуального законодавства України. Керуючись позитивним законодавчим досвідом Грузії в частині визначення випадків проведення допиту слідчим суддею під час досудового розслідування², слід акцентувати, що з метою оптимізації діяльності прокурора на досудовому розслідуванні необхідно внести зміни до ч. 1 ст. 225 КПК України, передбачивши можливість такого допиту у разі, якщо особа на тривалий час залишає територію України, що детерміновано інтенсивними глобалізаційними процесами, які так чи інакше торкаються приватної сфери життя громадян, зумовлюючи їхню міграційну мобільність. Привертає увагу і те, що ст. 46 КПК Литви передбачає обов'язок прокурора та судді щодо ознайомлення осіб з процедурою поновлення їхніх порушених прав через незаконність дій та з порядком відшкодування вчиненої шкоди³. Зважаючи на те, що зазначена норма у вітчизняних умовах здатна слугувати одним із оптимізаторів механізму взаємодії у системі «людина-держава», вважаємо раціональним передбачити подібну і в КПК України. Те саме стосується положення про застосування комплексних запобіжних заходів, заходів піклування про неповнолітніх дітей та охорони майна заарештованого, зобов'язання щодо окремого проживання від потерпілого, а також, на наш погляд, дієвих важелів впливу на ефективність судового розгляду у вигляді допиту свідка та підозрюваного слідчим суддею у разі наявності достатніх підстав вважати за ймовірне зміну змісту ним своїх показань або відмову надати показання під час судового розгляду⁴. Заслуговує на увагу думка О.Ю. Татарова, який зосереджує бачення реформування системи кримінальної юстиції на потребі логічного спрощення процесу⁵. У світлі цієї позиції досить доречно по-новому поглянути на змістовий бік судових засідань, що мають місце під час досудового розслідування. Йдеться, насамперед, про те, аби передбачити на рівні КПК норму, котра успішно прижилась у законодавстві та практиці зарубіжних держав⁶. Мається на увазі практика проведення розгляду без усного слухання, зокрема, з питань, що стосуються розгляду скарг учасників процесу. Убачається, що таку можливість варто забезпечити в ході розслідування злочинів невеликої та середньої тяжкості, за клопотанням прокурора та за погодження з потерпілим. Ми переконані, що збагачення українського

¹ Шпак, О. (2014). Правове забезпечення реалізації прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Вісник Національної Академії прокуратури України*, 4, 106.

² *Уголовно-процесуальний кодекс Грузії 2009* (Парламент Грузії). <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf> (2015, серпень, 19).

³ *Кримінально-процесуальний кодекс Литовської республіки 2002* (Сейм Литовської республіки). <[http://pravo.org.ua/files/_\(2\).pdf](http://pravo.org.ua/files/_(2).pdf)> (2015, серпень, 19).

⁴ *Кримінально-процесуальний кодекс Литовської республіки 2002* (Сейм Литовської республіки). <[http://pravo.org.ua/files/_\(2\).pdf](http://pravo.org.ua/files/_(2).pdf)> (2015, серпень, 19).

⁵ Татаров, О.Ю. (2012). *Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС)*. Київ ТОВ «ВПІ «ПРОМІНЬ», 66.

⁶ *Уголовно-процесуальний кодекс Грузії 2009* (Парламент Грузії). <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf> (2015, серпень, 19).

кримінального процесуального законодавства наведеним положенням зумовить набуття стадією досудового розслідування тієї динамічності, від нестачі якої на сьогодні потерпає система кримінальної юстиції і яка згубно впливає на виконання вимог стосовно його швидкості. Принагідно зауважимо, що 15.07.2015 р. ВРУ було схвалено зміни до ст. 247 КПК і тим самим розширено територіальні межі взаємодії прокурора та слідчого судді, а отже – піднесено на якісно новий рівень здійснення прокурорського нагляду та судового контролю у конкретному кримінальному провадженні. Так, з моменту набрання чинності даним Законом здійснення розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо суддів, працівників суду та правоохоронних органів та/або у приміщеннях судових та правоохоронних органів може здійснюватися слідчим суддею Апеляційного суду поза межами територіальної юрисдикції органу досудового розслідування, який здійснює досудове розслідування¹. Разом з тим, вжиття модальника «може» у даній частині статті видається дещо непослідовним, з огляду на суттєвість забезпечення такого розгляду для досудового розслідування. Отож, слушним буде не просто дозволити, але й зобов'язати прокурорів подавати відповідні клопотання до зазначених судів, змінивши «може» на «повинно».

У контексті раніше висловленого, привертає увагу думка М.В. Джиги про вагому роль правозабезпечувальної діяльності в означеному напрямку, що пов'язується науковцем не лише з питанням законності, але й з аспектом доцільності². Поза сумнівом, такий ракурс сприйняття найбільш оптимально відображає спільність у спрямуванні процесуальної діяльності прокурора та слідчого судді зі здійснення нагляду та контролю відповідно, оскільки обидва суб'єкта при підготовці та ухваленні процесуальних рішень, безсумнівно, зобов'язані керуватися критерієм відповідності вказаних як законності, так і доцільності. Слід зауважити, що наявні на сьогодні законодавчі механізми прокурорського нагляду та судового контролю дозволяють запобігти правопорушенням, що виникають під час досудового розслідування кримінального провадження, оскільки як прокурорський нагляд, так і судовий контроль доступними процесуальними засобами здатні впливати на якість проведення розслідування і досягають спільної мети із забезпечення законності досудового розслідування, гарантування прав учасників кримінального провадження у різний спосіб, послуговуючись визначеними законом процесуальними засобами, та й, власне, самі будучи такими. Водночас, оцінюючи ступінь дотримання слідчим суддею вимог законності, обґрунтованості та мотивованості, прокурор набуває права на оскарження його ухвал, завдяки чому прокурорський нагляд та судовий контроль можна вважати однорівневими, взаємообумовленими та взаємоспрямовуваними структурами, які урівноважують одна одну.

Викладене дозволяє дійти наступних **висновків**. По-перше, діяльність обох суб'єктів фактично спрямована на розв'язання викликів, що постають перед ними під час досудового провадження. Як незалежні і не підпорядковані один одному, вони здатні ефективно реагувати на вказані. Зокрема, слідчий суддя, реагуючи на ініціативні дії прокурора, може припинити або схвалити їх своїм рішенням; прокурор, у свою чергу, уповноважений діяти засобами апеляції та оскаржувати ухвали слідчого судді в межах та у випадках, визначених законодавством. Вищенаведене дозволяє резюмувати, що до основних завдань обох належать ухвалення процесуальних рішень; перевірка рішень, ухвалених уповноваженими суб'єктами, на предмет їх законності; вжиття заходів примусового характеру у визначений законом спосіб. Судовий контроль, будучи вторинним по відношенню до прокурорського нагляду, одночасно становить собою певного «гаранта над гарантом» або «абсолютного гаранта» і діє за результатами слідчої та прокурорської діяльності. Загалом же, чинна модель співвідношення прокурорського нагляду та судового контролю, як засобів забезпечення законності досудового розслідування, постає оптимальною, разом з тим, окремі норми КПК України потребують доопрацювання, приведення у відповідність до прогресивної кримінально-процесуальної парадигми, адже існування законодавчих неточностей та

¹ Закон про внесення зміни до статті 247 Кримінального процесуального кодексу України (щодо негласних слідчих (розшукових) дій стосовно працівників суду та правоохоронних органів) 2015 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/613-19>> (2015, серпень, 19).

² Джига, М.В. (2002). *Проблеми законності та доцільності при забезпеченні правового статусу обвинуваченого під час розслідування злочинів*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук: спеціальність 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 9.

пов'язаних з цим правозастосовних проблем не дозволяє з цілковитою впевненістю говорити про злагодженість функціонування цих інститутів. У напрямку викорінення наведених у статті несприятливих факторів і мають провадитися **подальші дослідження** окресленого питання.

References

1. Zvyrbul, V. K. (1972). Rol yurydycheskoi nauky v razvytyy u sovershenstvovanyu prokurorskoho nadzora. *Voprosy prokurorskoho nadzora*, 1, 70-83.
2. Hrabets, I. N. (2014). Predstavnytski povnovazhennia prokurora shchodo usunennia naslidkiv administratyvnykh koruptsiinykh pravoporushen. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, 2, 17-24.
3. *Zvit pro robotu prokurora za 6 misiatsiv 2015 r. 2015* (Heneralna prokuratura Ukrainy). *Ofitsiyni internet-portal Heneralnoi prokuratury Ukrainy*. <http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112167&libid=100820&c=edit&_c=fo> (2015, serpen, 19).
4. Ianovska, O. H. (2013). Zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny pry zdiisnenni sudovoho kontroliu u kryminalnomu provadzhenni. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy*, 2, 12-17.
5. Bieliaieva, K. Slidchi suddi vказaly na pomylky zakhysnykiv, yaki unemozhlyvliuut rozghliad klopotan Zakon i biznes, 32. <http://zib.com.ua/ua/117933/slidchi_suddi_vkazali_na_pomilki_advokativ_yaki_unemozhlyvly.html> (2015, serpen, 19).
6. *Proekt Zakonu Ukrainy Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (shchodo okremykh pytan dosudovoho rozsliduvannia) 2015* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=55993> (2015, serpen, 19).
7. Mishchenko, S. H. (2011). *Rol kryminalnoi yustytzii v protydii zlochynnosti: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata nauk: spetsialnist 12.00.08 «Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo»*. Kyiv.
8. Behma, A. P. (2011). *Prokuror yak sub'iekt kryminalno-protsesualnoi diialnosti: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata nauk: spetsialnist 12.00.09 «Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist»*. Kyiv.
9. Syza, N. P. (2012). Povnovazhennia slidchoho suddi shchodo zdiisnennia sudovoho kontroliu u kryminalnomu protsesi Ukrainy. *Chasopys Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Pravo"*. <<http://lj.oa.edu.ua/ar/>> (2015, serpen, 19).
10. Tumanians, A. R. (2000). *Kontrolni funktsii sudu u sferi kryminalnoho sudochynstva*. Kharkiv: Osnova.
11. Tolochko, Ia. M. (2007). *Prokurorskyi nahliad za dodержanniam zakoniv pry rozsliduvanni zlochyniv proty dovkillia: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata nauk: spetsialnist 12.00.09 «Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist»*. Kharkiv.
12. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy 2012* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, 37, 1370.
13. Struts, O. A. (2009). *Zakonnist ta obgruntovanist provedennia slidchyykh dii yak harantiia prav i svobod uchashnykiv kryminalnoho sudochynstva: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata nauk: spetsialnist 12.00.09 «Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist»*. Kyiv.
14. Chornobuk, V. I. (2007). *Zakonnist ta obgruntovanist protsesualnykh rishen suddi v poriadku sudovoho kontroliu u dosudovykh stadiiakh kryminalnoho protsesu: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata nauk: spetsialnist 12.00.09 «Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist»*. Odesa.
15. Iurkova, H. V. (2001). *Realizatsiia zavdan shvydkoho i povnoho rozkryttia zlochynu v dosudovykh stadiiakh: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata nauk: spetsialnist 12.00.09 «Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist»*. Kyiv.
16. Shpak, O. (2014). Pravove zabezpechennia realizatsii prokurorom protsesualnoho kerivnytstva dosudovym rozsliduvanniam. *Visnyk Natsionalnoi Akademii prokuratury Ukrainy*, 4, 106-112.
17. *Uholovno-protsessualnii kodeks Hruzuy 2009* (Parlament Hruzii). <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf> (2015, serpen, 19).
18. *Kryminalno-protsesualnyi kodeks Lytovskoi respubliky 2002* (Seim Lytovskoi respubliky). <[http://pravo.org.ua/files/_\(2\).pdf](http://pravo.org.ua/files/_(2).pdf)> (2015, serpen, 19).
19. Tatarov, O. Iu. (2012). *Dosudove provadzhennia v kryminalnomu protsesi Ukrainy: teoretyko-pravovi ta orhanizatsiini zasady (za materialamy MVS)*. Kyiv TOV «VPP «PROMIN».
20. *Zakon Ukrainy Pro vnesennia zminy do statti 247 Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (shchodo nehlasnykh slidchyykh (rozshukovykh) dii stosovno pratsivnykiv sudu ta pravookhoronnykh orhaniv) 2015* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/613-19>> (2015, serpen, 19).
21. Dzhyha, M. V. (2002). *Problemy zakonnosti ta dotsilnosti pry zabezpechenni pravovoho statusu obvyuvachenoho pid chas rozsliduvannia zlochyniv: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata nauk: spetsialnist 12.00.09 «Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist»*. Kyiv.